

ארנונא

מקורות – (א) ו. "בעו מיניה מרבא בהמת ארנונא..." ; רש"י, רבנו חננאל, תוספות, ריטב"א ומאירי על אתר; שו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"מ.

(ב) פטורים מיוחדים בבכור ובחלה – בבא מציעא ע: משנה וגמרא; במדבר ט"ו, כ; משנה חלה פ"א מ"ח ופירוש הרמב"ם והר"ש על אתר.

(ג) שותפות – משנה חלה פ"ג מ"ה; חולין קלה; בעניין שותפות גוי בתרומה ובחלה; ספר התרומה סי' פ"ג.

בשיעורים הקודמים עסקנו בסוגיית בל יראה ובל ימצא. כפי שראינו, אחד הגורמים לחיוב בבל יראה ובל ימצא הוא בעלות של ישראל. אגב הדיון הזה, מתייחסת הגמרא (ו.) לתחומים נוספים בהלכה שבהם יש צורך בבעלות ישראל כתנאי לחיוב. שני התחומים הנזכרים בסוגיה הם בכור וחלה. בשני התחומים האלה, החיוב קיים רק ברכושו של ישראל. בהמה של גוי אינה חייבת בבכורה, ועיסת גוי אינה חייבת בהפרשת חלה.

השיעור הקודם עסק במקרים מורכבים, שבהם גם לישראל וגם לגוי יש אחיזה מסוימת בחמץ, כגון קבלת פיקדונות מן הנוכרי. הסוגיה שלנו עוסקת במקרה של ארנונא. גם כאן, מעמד הבעלות על הארנונא הוא מורכב, ויש בה אחיזה מסוימת הן לישראל והן לגוי. הפירוש המדויק של המונח "ארנונא" אינו מבואר בסוגיה, והראשונים הציעו מספר פירושים:

א. שותפות – רבנו חננאל פירש שארנונא היא שותפות בין ישראל לגוי. הראשונים מבארים, שהבסיס הלשוני לפירוש זה הוא "נחל ארנון", אשר היה הגבול בין מואב ובין האמורי, והיה משותף לשני העמים. פירוש זה דחוק מבחינה לשונית, ולא מצאנו בשום מקום אחר שהגמרא מכנה שותפות בכינוי "ארנונא". בהמשך השיעור נראה שפירוש זה מעורר גם קושי ענייני, בהשוואה לסוגיות אחרות בש"ס.

ב. מס באחוז מסוים – רש"י (ד"ה ארנונא) מפרש שארנונא היא מס קבוע באחוז מסוים שהמלך לוקח מהבהמות ומהתבואה. לפי פירוש זה, הבעלות כרגע היא עדיין של ישראל, והארנונא היא רק אירוע עתידי שבו המלך יבוא וייקח את חלקו. ידוע לנו

שאיורע זה אכן יקרה, אך ביחס לכל בהמה קיים ספק האם המס ילקח ממנה, או מבהמה אחרת¹.

ג. צרכי סעודה למלך – הרשב"א בתשובה (ח"א סי' ש"מ) מפרש שארנונא היא צרכי סעודה הנלקחים עבור המלך כאשר הוא עובר ממקום למקום. לדעת הרשב"א, כלל לא מדובר כאן על חלק מסוים מהבהמות או מהתבואה, אלא הרכוש כולו עתיד להילקח למלך. אולם, המס הזה אינו ודאי, וייתכן שהמלך יחליט שלא לעבור במקום, ואז הרכוש יישאר אצל ישראל.

מצי מסלק

הלישנא הראשונה בגמרא אינה עוסקת כלל בעיסת ארנונא, אלא רק בבהמת ארנונא:

"בעו מיניה מרבא: בהמת ארנונא חייבת בבכורה או אין חייבת בבכורה?
כל היכא דמצי מסלק ליה בזווי – לא קא מיבעיא לן דחייב, כי קא מיבעיא היכא דלא
מצי מסלק ליה בזווי – מאי? אמר להו: פטורה" (פסחים ו).

הגמרא מחלקת בין מקרה ש"מצי מסלק" – יש אפשרות לשלם לגוי מעות, ובכך לסלק אותו מהבהמה – לבין מקרה ש"לא מצי מסלק". כאשר מצי מסלק, האחיזה של הגוי בבהמה איננה משמעותית, והיא נחשבת בהמה של ישראל וחייבת בבכורה. כאשר לא מצי מסלק, האחיזה של הגוי בבהמה משמעותית יותר, ורוב מכריע שהיא פטורה מבכורה.

ניתן להבין בדרכים שונות את משמעות הגורם "מצי מסלק". הבנה אחת היא, שהגמרא מתייחסת לאירוע עתידי בלבד. כרגע הסילוק עדיין לא התבצע, ואין לו כל השפעה על מעמד הבהמה בהווה. אך די בכך שקיימת האפשרות לסלק את הגוי בעתיד כדי להשפיע על הדין בהלכות בכורות. אפשרות אחרת היא שהתרחיש העתידי משפיע על מעמד הבהמה כבר עכשיו. כיוון שיש אפשרות לסלק את הגוי בעתיד – כבר כעת אחיזתו של הגוי בבהמה זו חלשה יותר, ולכן דינה משתנה.

מודל מעין זה ניתן למצוא בהקשרים נוספים בהלכה. התוספות במספר מקומות² מחלקים בין שעבוד נכסים רגיל, לבין שעבוד נכסים חזק במיוחד – "אלים שיעבודה".

1 עיין נדרים סב: ובבא בתרא ח. , שם מוזכר מס הארנונא בהקשר של מיסים נוספים, כגון כסף גולגולתא. רש"י שם מפרש שארנונא היא "עישורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה". לעומת זאת, בסנהדרין כו. מפרש רש"י שארנונא היא "מס שגובה המלך מן התבואות כך וכך כורין מן השדה לשנה".
2 גיטין לז-לז: ד"ה שאני משכון; בבא מציעא פא: ד"ה והא, ועוד.

מסתבר שהחילוק בין סוגי השעבוד אינו רק חילוק טכני לגבי עצמת השעבוד, אלא זהו חילוק עקרוני. שעבוד רגיל אינו משפיע על מעמד הנכס בהווה. הנכס עדיין שייך ללווה, אך האפשרות העתידית שהמלווה יגבה אותו משפיעה על הדינים הקשורים לנכס זה. לעומת זאת, במקרה של "אלים שיעבודה", אפשרות הגבייה העתידית מעניקה למלווה זכויות מסוימות בנכס כבר כעת. כפי שראינו בשיעורים הקודמים³, לדעת התוספות יש לאחיזה זו השלכות הלכתיות משמעותיות, כגון חיובו של המלווה בבל יראה ובל ימצא.

ההבנות השונות בעניין "מצי מסלק" עשויות להיות תלויות בפירושים השונים שראינו לגבי ארנונא. לפי ההבנה שמדובר בשותפות, יש לגוי חלק בבהמה כבר כעת, ולכן היא פטורה מבכורה כאשר לא מצי מסלק. כדי להבין כיצד היא מתחייבת בבכורה כאשר מצי מסלק, נצטרך להניח ש"מצי מסלק" מצליח להשפיע על מעמד הבהמה כבר בהווה. האחיזה של הגוי בחלקו היא רופפת יותר, ולא די בכך כדי לפטור את הבהמה מבכורה.

לפי ההבנות האחרות, אין לגוי חלק בבהמה כעת, אלא מדובר במס שעתידי להיגבות ממנה. הגמרא מחדשת שדי באפשרות העתידית הזו כדי לפטור את הבהמה מבכורה. לפי הפירוש הזה, קל יותר להבין כיצד הגורם של "מצי מסלק" מצליח לחייב את הבהמה בבכורה. גם אם נבין ש"מצי מסלק" אינו משפיע על מעמד הבהמה בהווה, אלא מתייחס לאירוע עתידי בלבד, די בכך כדי לנטרל את האחיזה של הגוי בבהמה, הנובעת גם היא מתרחיש עתידי ותו לא. כיוון שיש אפשרות לסלק את הגוי במעות, הבהמה חוזרת למעמדה הטבעי כבהמת ישראל, וממילא היא חייבת בבכורה.

בהמה ועיסה

בלישנא השנייה מתייחסת הגמרא גם למקרה של עיסת ארנונא. הגמרא מבארת שקיים חילוק בין בהמת ארנונא ועיסת ארנונא:

"איכא דאמרי, אמר רבא: בהמת ארנונא פטורה מן הבכורה, ואף על גב דמצי מסלק ליה, עיסת ארנונא חייבת בחלה, ואף על גב דלא מצי מסלק ליה.
מאי טעמא? בהמה אית לה קלא, עיסה לית לה קלא" (פסחים ו).

לפי המבואר בגמרא, לא קיים חילוק עקרוני בין בהמה לעיסה. מעיקר הדין, שתיהן פטורות. החילוק הוא ברובד הדרבנן בלבד, משום מראית עין. לבהמת ארנונא יש קול,

3 עיין לעיל בשיעור בעניין בל יראה ובל ימצא, עמ' 149.

וכולם יודעים על חלקו של הגוי בבהמה. כיוון שכך, טעם הפטור ידוע לכל, ואף אחד לא יחשוד באדם שהוא נוהג בה היתר שלא כדין. לעיסה, לעומת זאת, אין קול, ואף אחד לא יודע שיש לגוי חלק בעיסה. אם האדם ינהג היתר בעיסה ולא יפריש ממנה חלה – אנשים יתמהו על כך, ולא יבינו מהי סיבת ההיתר. כדי למנוע חשד, קבעו חכמים שעיסת ארנונא חייבת בחלה⁴.

כפי ראינו לעיל, הלישנא קמא מחלקת בין מצי מסלק ללא מצי מסלק. לפי גרסת הגמרא שלפנינו, הלישנא בתרא חולקת על כך. הלישנא בתרא קובעת, שבהמת ארנונא פטורה מבכורה, אפילו אם מצי מסלק ליה בזוזי. אולם, התוספות (ד"ה בהמת ארנונא) מציינים שבספרים מסוימים יש גרסה אחרת בגמרא. לפי גרסה זו, גם הלישנא בתרא מודה שהבהמה חייבת בבכורה כאשר מצי מסלק, ואין בכך מחלוקת. ההבדל בין הלישנות הוא רק בהתייחסות לעיסת ארנונא, אשר אינה מוזכרת בלישנא הראשונה אלא בלישנא השנייה בלבד.

ייתכן שגם לפי הגרסה שלפנינו, יש משמעות לגורם של "מצי מסלק" בלישנא בתרא. רבא קובע שעיסת ארנונא חייבת בחלה בכל מקרה, בין אם מצי מסלק או לא מצי מסלק. כאמור לעיל, הגמרא מבארת שהחויב כאן הוא רק משום מראית עין. ייתכן שקביעת הגמרא מתייחסת אך ורק למקרה שלא מצי מסלק, שבו מעיקר הדין העיסה פטורה מחלה. כאשר מצי מסלק, ניתן להבין שהחויב הוא מעיקר הדין, כיוון שאחיזתו של הגוי בעיסה חלשה יותר.

אם נקבל את ההצעה הזו, נצטרך להסביר מהו ההבדל בין עיסה לבהמה. שהרי מבואר בגמרא, לפי הגרסה שלנו, שבהמה ארנונא פטורה מבכורה. מדוע אם כן הדין לגבי עיסה הוא שונה, והיא חייבת בחלה מעיקר הדין?

המפתח לתשובה נמצא בגמרא במסכת בבא מציעא (ע:). המשנה שם קובעת שאסור לקבל צאן ברזל מישראל. "צאן ברזל" פירושו בהמות שהאדם מקבל מחברו

4 יש לציין, שלדעת הריטב"א (ו. ד"ה בהמת ארנונא) החילוק בין בהמה ועיסה אינו מדרבנן אלא מעיקר הדין. הריטב"א מפרש שהקול אינו על חלקו של הגוי בעיסה, אלא על עצם קיומה של העיסה (בדומה לפירושים שנראה להלן). לדעת הריטב"א, גם הגוי אינו יודע על קיומה של העיסה, ומן הסתם הבעלים יבריח אותה ממנו. כיוון שכך, אין לו כל אחיזה בעיסה זו, והיא חייבת בחלה מעיקר הדין. גם לפי הירושלמי (חלה פ"ג ה"ד) עיסת ארנונא חייבת בחלה מעיקר הדין, אפילו כאשר לא מצי מסלק. אמנם, לא מבואר בירושלמי מהו הדין בבהמת ארנונא – עיין שו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"מ הדין בעניין זה, ודבריו יובאו להלן בשיעור זה.

באחריות מלאה, על מנת לגדל ולדות. האדם מקבל על עצמו לשלם לבעלים על כל נזק או הפסד שייגרם לבהמות, ובתמורה לכך הם מתחלקים ברווחים.

המשנה אוסרת לקבל צאן ברזל מישראל, מחמת איסור ריבית⁵. הגמרא לומדת מהמשנה, שהבהמה נחשבת כעת כרכושו של המקבל. הוא קיבל את הבהמה בהלוואה מבעליה, והוא מחויב להחזיר לבעלים את הבהמה או את שווייה. אם בנוסף לכך הוא ייתן לבעלים גם חלק מהרווחים – יש בכך משום איסור ריבית. אילו הבהמה הייתה נחשבת עדיין כרכושו של הבעלים המקורי, לא הייתה כאן בעיה של ריבית. החלק שלו בוולדות אינו מגיע לו בתורת ריבית, אלא הוא זכאי באופן טבעי לקבל את הוולדות, שהן הפירות של הצאן שבבעלותו.

כאמור, הגמרא מדייקת מהמשנה שהבהמה נמצאת ברשות המקבל. על כך היא מקשה ממשנה במסכת בכורות:

"למימרא דברשותא דמקבל קיימא. ורמינהו: המקבל צאן ברזל מן הנכרים – ולדות פטורין מן הבכורה!"
(בבא מציעא ע:).

המשנה במסכת בכורות עוסקת בישראל שקיבל צאן ברזל מנוכרי. המשנה קובעת שהבהמה פטורה מבכורה. אילו הבהמה הייתה שייכת למקבל, כפי שדייקנו מהמשנה במסכת בבא מציעא, היה ראוי שנחייב אותה בבכורה. מדוע אם כן היא פטורה? רבא מציע את התירוץ הבא:

"אמר רבא... וגבי בכורות היינו טעם דולדות פטורין מן הבכורה, כיון דאי לא יהיב זוי אתי נכרי תפיס לה לבהמה, ואי לא משכח לה לבהמה תפיס להו לולדות, והוי ליה יד נכרי באמצע, וכל יד נכרי באמצע פטור מן הבכורה"
(שם).

רבא מחדש, שכדי לפטור את הבהמה מבכורה אין צורך בבעלות נוכרי דווקא. גם כאשר הבהמה שייכת לישראל, די בכך שיש לנוכרי אחיזה מסוימת בה כדי לפטרה. בנכסי צאן ברזל, יש לנוכרי זכות לתפוס את הבהמה עצמה או את הוולדות, אם המקבל לא ישלם לו את חובו במעות. מצב זה מוגדר בגמרא כ"יד נכרי באמצע", וזהו יסוד הפטור במשנה במסכת בכורות.

על פי זה ניתן לבאר גם את החילוק שהצענו לעיל בסוגייתנו. לגבי בכור, קיים פטור רחב במיוחד של "יד נכרי באמצע". פטור זה מועיל אפילו כאשר מצי מסלק ליה,

5 ריבית זו איננה ריבית קצוצה האסורה מן התורה, כיוון שאין ודאות שאכן תהיה כאן ריבית, אך על כל פנים יש בה איסור דרבנן.

ולכן לפי הלישנא בתרא בהמת ארנונא פטורה תמיד מן הבכורה. בחלה, לעומת זאת, הפטור הזה איננו קיים. עיסה פטורה מחלה רק כאשר היא בבעלות נוכרי. עיסת ארנונא אינה נחשבת כשייכת לנוכרי כאשר אפשר לסלקו במעות, ולכן היא חייבת בחלה מעיקר הדין.

חילוק זה מופיע, בהקשר שונה במקצת, בתשובות הרשב"א:

"יש לומר דשאני בכורה, דכל שיד גוי באמצע לעולם פטורה, וכדאמרין בפרק איזהו נשך... והכא נמי דכותה, וכל שכן, דכיון דאלו מצטרף אתי ושקיל בין לבהמה בין לולד, הוי יד גוי באמצע וטפי מיניה, והילכך פטורה מן הבכורה"
(שו"ת הרשב"א ח"א סי' ש"מ).

הרשב"א טוען שהמקרה של בהמת ארנונא עדיף מהמקרה של צאן ברזל, כיוון שהגוי עשוי לבוא ולקחת כל מה שיעלה בדעתו לצורך סעודת המלך. כיוון שכן, הפטור של "יד נוכרי באמצע" ודאי יתקיים גם כאן, והבהמה פטורה מבכורה.

לפי הלישנא קמא בסוגייתנו, בהמת ארנונא חייבת בבכורה כאשר מצי מסלק. כך הוא הדין גם בלישנא בתרא, לפי גרסת התוספות. מדוע לפי דעות אלה הבהמה אינה פטורה מבכורה מדין "יד נכרי באמצע"? ניתן לענות על שאלה זו לפי הפירושים שארנונא הינה מס לצורך המלך. בנכסי צאן ברזל, החוב של המקבל כלפי הבעלים המקורי קיים כבר כעת, והוא הפוטר את הבהמה. בבהמת ארנונא, לא קיים חוב ממשי למלך. גביית המס היא אפשרות עתידית בלבד, ולכן ניתן להתגבר עליה על ידי "מצי מסלק", ולחייב את הבהמה בבכורה⁶.

"באכלכם מלחם הארץ"

המאירי מזכיר גרסה נוספת בסוגיה, ההפוכה מהגרסה שלפנינו:

"ויש גורסין בהפך, ר"ל: בהמת ארנונא חייבת דאית לה קלא, ר"ל שהכל יודעים שיש לו בהמה ואין יודעים שיש לגוי חלק בה, אבל עיסה לית לה קלא. ואין הדברים נראין"
(מאירי פסחים ו. ד"ה ויש מפרשים ארנונא).

לפי הגרסה שמביא המאירי, הדין בלישנא בתרא הפוך מאשר בגרסה שלפנינו: בהמת ארנונא חייבת בבכורה, ואילו עיסת ארנונא פטורה מחלה. גם לפי גרסה זו, החילוק בין בהמה לעיסה אינו חילוק עקרוני, אלא משום מראית עין בלבד. אולם, בשונה מהגרסה

6 תירוץ זה לא יועיל לפי הפירוש שארנונא הינה שותפות עם הגוי. לפי פירוש זה נצטרך כנראה לומר שהגמרא אצלנו – לפחות בלישנא קמא – חולקת על דברי רבא במסכת בבא מציעא.

שלנו, הקול כאן איננו על חלקו של הגוי בבהמה אלא על עצם קיומה של הבהמה. בהמה היא דבר ידוע ומפורסם, אך הציבור אינו יודע שיש לגוי חלק בה. לכן, יש לנהוג בה איסור כדי למנוע חשד. עיסה, לעומת זאת, אינה ידועה לציבור. כיוון שכך, גם אם האדם ינהג בה היתר – אף אחד לא ידע על כך, ואין כאן כל חשש משום מראית עין.

במסגרת הגרסה שלפנינו ניסינו להציע, שהחיוב משום מראית עין הוא רק כאשר לא מצי מסלק, ואילו כאשר מצי מסלק החיוב הוא מעיקר הדין. האם ניתן להעלות הצעה דומה גם לפי הגרסה ההפוכה? לפי ההצעה הזו, בהמת ארנונא חייבת בבכורה מעיקר הדין ב"מצי מסלק". לעומת זאת, עיסת ארנונא פטורה מחלה, אפילו אם מצי מסלק. האם קיים בסיס אפשרי לחילוק מעין זה?

מסברה נראה יותר לחלק בכיוון ההפוך, כפי שהצענו לעיל. אך ייתכן שגם לחילוק שהצענו כעת ניתן למצוא בסיס. המקור למצוות חלה נמצא בפרשת שלח-לך:

"והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה'. ראשית עֲרֹסְתֶכֶם חלה תרימו תרומה..."
(במדבר ט"ו, כ).

מה באה המילה "באכלכם" ללמדנו? במקורות חז"ל לא מצאנו דרשה מסוימת המתייחסת למילה זו. ייתכן שהמילה "באכלכם" באה ללמד, שהחיוב בחלה קיים רק בעיסה שנועדה לאכילת ישראל. עיסה שנועדה לאכילת גויים, אפילו אם היא בבעלות ישראל – פטורה מחלה. זהו המקור לפטור של עיסת ארנונא, המיועדת לאכילת גוי. בבהמת ארנונא לא קיים פטור כזה, והיא חייבת בבכורה כיוון שהיא בבעלות ישראל, וקיימת אפשרות לסלק את הגוי במעות.

המשנה במסכת חלה (פ"א מ"ח) קובעת שעיסת כלבים פטורה מחלה, אם הרועים אינם אוכלים ממנה. הירושלמי על אתר (ה"ה) מביא פירושים שונים לגבי מהותה של "עיסת הכלבים". יש מהאמוראים שפירשו, שמדובר בעיסה שאינה ראויה לאכילת אדם, ולכן היא פטורה מחלה. לעומתם, אמוראים אחרים פירשו שהעיסה ראויה למאכל אדם, אך היא מיועדת מתחילתה לאכילת כלבים. מדוע עיסה זו פטורה מחלה? הרמב"ם בפירושו על אתר כותב, שהפטור נלמד מהפסוק "באכלכם מלחם הארץ". מסתבר שהלימוד הוא מהמילה "באכלכם" – עיסה המיועדת לאכילת אדם.⁷ אם נקבל

7 יש לציין שבהמת ארנונא איננה מיועדת בוודאות לאכילת גוי, אלא רק קיים סיכוי שהמלך ייקח ממנה מס.

8 הר"ש על אתר מביא מקור אחר בשם הספרי זוטא: "עריסותיכם – שלכם חייבת, ושל כלב אינה חייבת".

פירוש זה, נוכל אולי ליישם את הפטור גם ביחס לעיסה המיועדת לאכילת גויים, ורק עיסה המיועדת לאכילת ישראל תתחייב בחלה, כפי שהצענו לעיל.

שותפות

לפי פירושו של רבנו חננאל, עיסת ארנונא היא עיסה השייכת לישראל ולגוי בשותפות. קיימים מקורות נוספים בש"ס העוסקים בשותפות גוי לעניין חיוב בחלה. מקור אחד נמצא במשנה במסכת חלה:

”העושה עיסה עם הנכרי, אם אין בשל ישראל כשיעור חלה – פטורה מן החלה”
(חלה פ"ג מ"ה).

המשנה פוטרת את העיסה מחלה רק כאשר אין בחלקו של ישראל שיעור מספיק כדי להתחייב בחלה, דהיינו חמשת רבעי הקב. אם יש בחלקו של ישראל כשיעור זה – העיסה חייבת בחלה.

מקור נוסף בעניין זה נמצא בגמרא במסכת חולין (קלה:). הגמרא שם עוסקת בשותפות גוי לעניין חיוב בתרומה, ומביאה שתי לשונות בשאלה האם התבואה המשותפת חייבת בתרומה או פטורה. בהמשך הסוגיה מבואר, שהדין בחלה נלמד מתרומה. נראה, אם כן, שגם לגבי חלה קיימות שתי הדעות, האם עיסה משותפת לישראל ולנוכרי חייבת בחלה או פטורה.

מהו היחס בין שני המקורות הללו? לכאורה, המשנה קובעת כדבר פשוט שעיסה בשותפות גוי חייבת בחלה. כיצד ייתכן, אם כן, שבגמרא יש מחלוקת בעניין זה? כדי ליישב זאת, יש להבחין בין חלקים שונים של העיסה. המשנה קובעת שהעיסה חייבת בחלה כאשר יש בחלקו של ישראל כשיעור. אולם, לא מבואר במשנה איזה חלק של העיסה חייב בחלה. ניתן להציע שני פירושים:

א. חלקו של ישראל בלבד חייב בחלה.

ב. העיסה כולה חייבת בחלה.

לפי ההבנה הראשונה, אנו מתייחסים לכל חלק בנפרד. חלקו של הגוי ודאי פטור מחלה. חלקו של ישראל ודאי חייב בחלה, ובלבד שיהיה בו כשיעור. לעומת זאת, לפי ההבנה השנייה אנו מתייחסים לעיסה כולה כיחידה אחת. התנאי לחיוב הוא שיהיה בחלקו של ישראל כשיעור חלה. כאשר תנאי זה מתקיים – לא רק חלקו של ישראל מתחייב בחלה, אלא העיסה כולה.

שני הפירושים האלה למשנה עשויים להיות תלויים בחקירה יסודית בדיני שותפות. האחרונים דנו במספר מקומות באופי שותפות. בעניין זה קיימות שתי הבנות מרכזיות:

- א. כל אחד מהשותפים הוא בעלים על מחצית מהנכס.⁹
 ב. כל אחד מהשותפים הוא בעלים על כל הנכס, במקביל לחברו. חלוקת הנכס מתבצעת רק ברמה המעשית, כיוון שבעלותו של כל אחד מהשותפים מצמצמת את השליטה של השותף השני.

נפקא מינה אפשרית לחקירה זו היא בספק שהעלה ה'שער משפט' (סי' ער"ה ס"ק א). הוא מתייחס למקרה של שותפות בין יהודי ובין גר אשר אין לו יורשים. כאשר הגר מת, כל נכסיו הופכים להפקר, וכל הקודם זוכה בהם. אך יש להסתפק מהו דינו של הנכס המשותף. נראה שהדין יהיה תלוי בחקירה הנ"ל: לפי ההבנה שכל שותף הוא בעלים על מחצית מהנכס, חלקו של הגר נעשה הפקר, וכל אדם יכול לזכות בו. לפי ההבנה שכל אחד מהשותפים הוא בעלים על כל הנכס, לאחר מותו של הגר נותר רק היהודי כבעלים על הנכס כולו. שותף זה זוכה באופן אוטומטי בחלקו של הגר, ואדם אחר לא יוכל לזכות בו.¹⁰

לענייננו, ניתן להסביר ששתי ההבנות בנוגע לאופי שותפות עומדות בבסיס הפירושים השונים למשנה במסכת חלה. לפי ההבנה שכל אחד הוא בעלים על חצי מהנכס, הדין הוא שרק חלקו של ישראל בעיסה חייב בחלה. חלקו של הנוכרי עומד בנפרד, והוא פטור מחלה. לעומת זאת, לפי ההבנה שכל אחד מהשותפים הוא בעלים על הנכס כולו, מסתבר שהעיסה תקבל דין אחיד. כיוון שכך, אם יש בחלקו של ישראל כשיעור – העיסה כולה תתחייב, ולא רק חלקו של הגוי.

שני הפירושים האלה למשנה עשויים להיות תלויים בשאלה נוספת – אופי הפטור בעיסה של גוי. ניתן להבין שעיסה של גוי לעולם פטורה מחלה, ואין שום אפשרות לחייב אותה. לפי ההבנה הזו, החיוב יכול לחול אך ורק על חלקו של ישראל, ותו לא.

9 האופן המדויק שבו מתחלק הנכס נתון במחלוקת ראשונים בסוגיה במסכת גיטין (מז:), העוסקת בשותפות בתבואה. לדעת רש"י (ד"ה טבל וחולין) כל חיטה וחיטה מחולקת, חציה לשותף האחד וחציה לשותף השני. לדעת התוספות (ד"ה טבל וחולין) כל אחד מהשותפים הוא בעלים על מחצית מכמות החיטים הכוללת. עיין גם בר"ן נדרים מה: ד"ה רבי אליעזר בן יעקב.

10 ייתכן שיהיה חילוק בעניין זה בין שותפים ליורשים. בשותפות, כל אחד מהשותפים הוא בעלים על חצי מהנכס בלבד, ואילו בירושה, כל אחד מהיורשים הוא בעלים מלאים על הנכס כולו. בעניין זה עיין **שיעורי הרא"ל – בבא בתרא**, עמ' 235-236.

לחלופין אפשר להבין שאין בעיסת גוי פוטר חיובי, אלא רק חיסרון במחייב. עיסת נוכרי לבדה אינה מחייבת את עצמה בחלה, אך היא ראויה להתחייב ממקום אחר. לפי זה, אם חלקו של ישראל חייב בחלה – הוא יוכל לחייב את העיסה כולה.

על פי הדברים האלה ניתן לפרש מהו היחס בין המשנה במסכת חלה לגמרא במסכת חולין. המשנה קבעה שהעיסה חייבת בחלה, אך לא מבואר האם רק חלקו של ישראל חייב או גם חלקו של הגוי. שתי הלשונויות בגמרא מתייחסות אך ורק לחלקו של הגוי, והן תלויות בשני הפירושים שהעלינו כאן¹¹.

שיטת בעל התרומה

הפירוש שהצענו מיישב את הסוגיות במסכת חלה וחולין, אך אין הוא מתמודד עם סוגייתנו. לפי פשט הגמרא אצלנו, עיסת ארנונא פטורה מעיקר הדין מחלה, וחייבת רק משום מראית עין. לפי הפירוש שארנונא הינה שותפות עם נוכרי, משמעות הדבר היא שעיסה בשותפות נוכרי פטורה מחלה. כיצד מתיישב הדבר עם הסוגיות שראינו לעיל, הקובעות שעיסה בשותפות נוכרי חייבת בחלה, לפחות בחלקו של ישראל, ואולי אף בחלקו של הנוכרי?

ראשונים רבים אכן ראו בכך קושיה על הפירוש שארנונא היא שותפות, ונטו בעקבות זאת לפירושים האחרים. בעל 'ספר התרומה' ניסה ליישב את הפירוש הזה בסוגיה, והציע לשם כך את התירוץ הבא:

וללישנא דפסחים דעיסת ארנונא פטורה, סבר כלישנא דראשית הגו דשותפות עכו"ם פטורה. ואפילו כאיכא דאמר דראשית הגו דאמר שותפות של עכו"ם חייב – היינו בחלק ישראל, וההיא דפסחים דפטר היינו בחלק עכו"ם (ספר התרומה סי' פ"ג).

גם בעל התרומה מחלק בין חלקו של ישראל לחלקו של נוכרי, אך באופן שונה מהחילוק שלנו. לדעתו, הגמרא במסכת חולין עוסקת בחלקו של ישראל, וביחס אליו קיימות שתי דעות האם הוא חייב בחלה או פטור. הגמרא בסוגייתנו עוסקת בחלקו של נוכרי, וחלק זה פטור מחלה לפי כל הדעות שם.

תירוץ של בעל התרומה מיישב בין סוגייתנו לסוגיה במסכת חולין, אך בעקבותיו חוזרת ומתעוררת הקושיה מהמשנה במסכת חלה. לפי פירושו, שתי הלשונויות במסכת

11 רוב הראשונים לא תירצו כך, אלא כתבו שהדעה הפוטרת דיברה רק על מצב שבו אין בחלק ישראל כדי חיוב חלה (עיין פירוש הר"ש על המשנה שם, רא"ש בהלכות חלה סי' ו' ורשב"א בתשובה סי' תקל"ו). הם אינם מבארים מהו היחס בין הדעה המחייבת לבין המשנה.

חולין עוסקות בחלקו של ישראל. כיצד ניתן ליישב זאת עם המשנה, הקובעת כדבר פשוט שעיסה בשותפות נוכרי חייבת בחלה, לכל הפחות בחלקו של ישראל? בעל התרומה מתייחס לקושיה זו, ומציע לחלק בין המקרים:

“ונראה למורינו רבינו, דכי קנו הקמח יחד הישראל והעכו"ם פטורים, דבכל פורתא יש לעכו"ם חלק בו, ומתניתין דמחייבא מיירי בקנו כל אחד לבדו הקמח ואחר כך לשון קמחן יחד”
(שם).

בעל התרומה מחלק בין שני תרחישים שונים של שותפות. במשנה במסכת חלה מדובר על ישראל וגוי שקנו קמח בנפרד, ואחר כך עירבו את הקמח ועשו ממנו עיסה אחת. במקרה זה מוסכם על כולם שחלקו של ישראל חייב בחלה. בגמרא במסכת חולין מדובר על קמח שנקנה מתחילתו בשותפות. במקרה זה יש מקום לקבל את הלישנא השנייה במסכת חולין, הפוטרת גם את חלקו של ישראל מחמת חלקו של הנוכרי.

ייתכן שההבדל בין המקרים הוא למעשה הבדל בין מודלים שונים של שותפות, בהתאם להבנות השונות שראינו לעיל. במקרה של המשנה, כל אחד מהשותפים הוא בעלים על חצי מהעיסה, כיוון שהוא היה הבעלים על מחצית מהקמח. כיוון שכך, חלקו של ישראל חייב בחלה, ואין הוא נפטר מחמת חלקו של הגוי. במקרה של הגמרא, כל אחד מהשותפים הוא בעלים על העיסה כולה, כיוון שהקמח היה שייך מראש לשניהם. כאן יש מקום לקבל את הדעה הקובעת דין אחיד לכל העיסה, ופוטרת את העיסה כולה מחלה.